

MIGRACJA JAKO UWARUNKOWANIE RYNKU PRACY W POLSCE

Wstęp

Rynek pracy uzależniony jest w dużym stopniu od migracji. Migracje w okresie pokoju napędzane są głównie siłami przyciągania rynku pracy. Dotyczy to zarówno migracji wewnętrznych, jak i zagranicznych. Praca jest bowiem dobrem, które leży u podstaw zaspokojenia wielu potrzeb człowieka. Sama migracja ma wiele form, towarzyszyła Polakom w całej ich historii, a współcześnie największe znaczenie mają migracje, u podłoża których znajdują się przyczyny natury ekonomicznej. W powojennej historii Polski notujemy zmienność przyczyn i form migracji. Celem pracy jest dokonanie zarysu tych zmian oraz przedstawienie przyczyn, oczekiwań oraz kierunków aktualnych migracji krajowych i zagranicznych. Migracje w okresie powojennym zostały zarysowane na podstawie literatury przedmiotu. Współcześnie dane, które są niezbędne przy badaniu zjawiska emigracji można pozyskać z wielu źródeł, jednak mogą one się różnić od siebie lub nie obejmować wszystkich lat. Najważniejszym źródłem danych są dane urzędowe w tym przypadku te udostępniane przez Główny Urząd Statystyczny, które z kolei są pozyskiwane z systemu rejestracji ludności. Na ich podstawie można oszacować zmiany w danej populacji zmieniającej miejsce zamieszkania, w tym konkretnym przypadku osób, które opuściły Polskę na pobyt stały lub tymczasowy. Drugim istotnym źródłem są dane spisowe również udostępniane do informacji publicznej przez GUS, które pochodzą ze spisów powszechnych i są najbardziej szczegółowe w chwili przeprowadzania badania ponieważ dotyczą one całej populacji. Kolejnym źródłem danych mogą być informacje udostępniane przez urzędy oraz resorty administracji publicznej, jednak zazwyczaj odnoszą się one do wąskiego grona osób i mogą służyć jedynie szczegółowemu badaniu problemu na wyselekcjonowanej grupie osób. Ważnym tego rodzaju źródłem wykorzystanym w pracy są dane zgromadzone i opublikowane przez Instytut Pamięi Narodowej. Czwartym źródłem pozyskiwania danych badawczych są Badania Aktywności Ekonomicznej

¹ prof. zw. dr hab., adamowicz.mieczyslaw@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1164-4966

² mgr, siedlanowski@gmail.com

Ludności BAEL, jednak są one również niedoszacowane, ponieważ podczas przeprowadzanych badań są uwzględnione tylko te gospodarstwa domowe, w których został przynajmniej jeden członek, dane nie uwzględniają takich gospodarstw, w których emigrowała cała rodzina. Warto zauważyć iż dane pochodzące z tych badań są również publikowane przez GUS. Piątym źródłem danych, które można wykorzystać w badaniach, są to dane gromadzone przez statystyki innych krajów, jednak taka metoda jest skuteczna przy analizie konkretnego kraju lub niewielkiej grupy krajów, jednak przy większej ilości krajów pozyskanie danych oraz odpowiednie ich przygotowanie jest trudne. Ostatnim źródłem są dane, które można pozyskać z projektów oraz publikacji jednostek badawczych, zajmujących się problematyką występowania danego zjawiska. Na potrzeby przedstawienia zjawiska emigracji przed 1989 r. wykorzystano głównie dane Instytutu Pamięi Narodowej, do opisu emigracji z Polski do krajów Unii Europejskiej po 2004 roku wykorzystano dane gromadzone przez GUS³. Natomiast aktywność migracyjna Polaków w XXI wieku zostanie przedstawiona na podstawie danych statystycznych i wyników badań sondażowych. Analizy empiryczne zostały poprzedzone prezentacją elementów teorii mobilności przestrzennej ludzi.

Teoretyczne podstawy migracji

Zjawisko migracji to proces przemieszczania się ludzi w przestrzeni geograficznej, który występuje od początków cywilizacji ludzkiej. Pojęcie migracji zostało zaczerpnięte od łacińskiego słowa „migratio”, które oznacza przesiedlenie, tudzież pewien ruch ludności. Istotą zjawiska jest zmiana miejsca pobytu danej osoby na okres stały lub tymczasowy w granicach własnego kraju jak i pomiędzy różnymi krajami⁴. Istnieje w praktyce wiele różnych definicji migracji, a tematyką migracji zajmują się różne nauki przyrodnicze i społeczne. Do najbardziej rozpowszechnionych definicji migracji należą definicje geograficzne, demograficzne, ekonomiczne, socjologiczne i polityczne.

Na podstawie definicji geograficzno-demograficznych wyodrębniono następujące kryteria mobilności: kryterium przestrzenne (mobilność terytorialna), kryterium miejsca zamieszkania, kryterium czasu, kryterium aktywności i inne⁵.

W ujęciu geograficznym migracje są wszelkimi formami ruchu ludności w określonych lokalizacjach z wyłączeniem przyczyny urodzenia i śmierci. Z punktu widzenia demografii, istotny jest zwłaszcza czas i charakter na jaki dokonuje się zmiana miejsca zamieszkania – na stałe czy czasowo. Z punktu widzenia socjologii, migracja zdefiniowana jest jako zjawisko składające się z części dotyczącej

³ Siedlanowski, P. (2021). Uwarunkowania i formy migracji ludności w Polsce po II wojnie światowej, Praca magisterska wykonana pod kierunkiem M. Adamowicza, PSW w Białej Podlaskiej.

⁴ Kopaliński, W. (2002). *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

⁵ Orłowska, R. (2013). *Uwarunkowania i skutki rozwoju migracji ekonomicznych w Unii Europejskiej w świetle wybranych teorii migracji międzynarodowych*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

wyboru drogi (kierunku) i rodzaju decyzji podejmowanej przez człowieka. W ujęciu politycznym kluczowe znaczenie dla migracji ma przekraczanie granic państwowych.

Migracja według kryterium ekonomicznego, rozpatrywana w skali mikro (lokalnej) lub makro (globalnej), wiąże się przede wszystkim z aktywnością ekonomiczną pracowników i przedsiębiorstw oraz przepływem zasobów pracy jako czynników produkcji. Migracja z punktu widzenia pracownika i przedsiębiorcy rozpatrywana jest jako decyzja ukierunkowana na maksymalizację zysku (korzyści), zaś dla perspektywy mezo i makroekonomicznej istotne są korzyści dla branży, sektora, regionu oraz państwa.

Przedmiotem pracy są migracje wewnętrzne i zagraniczne. W migracjach wewnętrznych dominują przemieszczania między wsią i miastem w obrębie jednego kraju oraz między regionami. Ostatnio ważne znaczenie mają także przepływy z miasta do wsi, z miasta do miasta, a także z jednej wsi do innych⁶. W migracjach zewnętrznych następuje przekraczanie granicy państwa, a wyjazd ma inne cele niż wypoczynkowo-turystyczne, bez określenia sztywnych ram czasowych⁷. Można wyróżnić wiele form migracji zewnętrznych, w tym: emigracja, imigracja, reemigracja, repatriacja, deportacja i uchodźstwo⁸.

Większość teorii migracji zakłada, że najważniejszym ich czynnikiem są korzyści ekonomiczne. Migracja jest w dużym uproszczeniu rezultatem kalkulacji jednostki możliwości osiągnięcia zysków przy określonych kosztach w różnych lokalizacjach terytorialnych. Najważniejszym motywatorem migracji jest dążenie do poprawy sytuacji materialnej osoby i jej rodziny, co na ogół wiąże się z uzyskaniem wyższej opłaty pracy i wyższego dochodu.

Pierwsze teorie migracji powstały w XIX w. w powiązaniu z rozwojem klasycznych teorii ekonomicznych. Klasyczna teoria migracji wyjaśnia przemieszczanie się pracowników nierównowagą na rynku pracy w różnych układach terytorialnych i w układach strukturalnych (przemysł, rolnictwo, sektor nowoczesny i sektor tradycyjny). Zjawiska te zachodzą w skali mikro, ale dają się przenosić na skalę mezo i makroekonomiczną, a także na skalę międzynarodową. Jeśli między krajami nie występują celowe ograniczenia i ma miejsce swobodny przepływ ludności, to efekty migracji są korzystne zarówno dla kraju, który przyjmuje i kraju, który wysyła migrantów. Wraz z odpływem ludności zmniejsza się bezrobocie i następuje wzrost płac w kraju emigracji, a przyływ ludności do kraju imigracji zwiększa podaż pracy, dzięki czemu następuje ograniczenie wzrostu płac, co z kolei prowadzi do kreacji kapitału i dalszego rozwoju. Ustanie procesu migracji następuje

⁶ Małachowski, W. (2010). *Migracje we współczesnym świecie. Implikacje dla Polski*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.

⁷ Jaźwińska, E., Łukowski, W., Okólski, M. (1997). *Przyczyny i konsekwencje emigracji z Polski*, Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW.

⁸ Małachowski, W. (2010). *Migracje...*, dz. cyt.

po wyrównaniu warunków opłacalności pracy w obszarze emigracji i obszarze imigracji⁹.

Teoria neoklasyczna rozwiązała i pogłębiła założenia i mechanizm klasycznej teorii migracji. Wprowadzono, m.in. czynniki wypychające i przyciągające oraz zweryfikowano strukturę rozkładu korzyści i kosztów migracji. W teorii neoklasycznej zwrócono uwagę na poziom wykształcenia jako czynnika migracji¹⁰ oraz znaczenie informacji dla podejmowania decyzji migracyjnych. Zauważono także ograniczoną skuteczność mechanizmu wyrównywania poziomu płac między regionami odpływu i napływu ludności¹¹.

Rozwinięciem neoklasycznej teorii migracji jest nowa teoria migracji. W tej koncepcji za podstawową jednostkę badania uważa się nie jednego człowieka, a grupę ludzi stanowiącą najczęściej gospodarstwo domowe. Twórcy tej teorii zwracają uwagę na ułomności rynku, które często są i powinny być regulowane. Zwracają uwagę na powiązanie rynku pracy z rynkiem kapitałowym, sektorem ubezpieczeń społecznych, systemem edukacji i na inne powiązania. Według tej teorii, gospodarstwo domowe jako podstawowy podmiot gospodarczy, dąży nie tylko do maksymalnego dochodu, ale realizuje również strategię minimalizacji ryzyka, które często towarzyszy migracji. Gospodarstwo domowe dążąc do dywersyfikacji zasobów pracy, może akceptować również inne formy pracy, związane z migracją do miast, innych regionów, czy za granicę. Emigranci dążą do maksymalizacji zysku czy innych korzyści w stosunku do innych gospodarstw domowych należących do podobnej kategorii pod względem zamożności.

Nowa ekonomiczna teoria migracji zwraca uwagę na powiązane z ruchami ludności transfery pieniężne migrantów do gospodarstw domowych pozostających w kraju. Migracja według tej teorii jest więc formą dywersyfikacji zasobów pracy oraz ubezpieczeniem na wypadek pogorszenia sytuacji innych członków gospodarstwa domowego, a także sposobem akumulacji kapitału na cele rozwojowe. Wśród aktualnych teorii migracji można wymienić teorię dualnego rynku pracy oraz teorię systemu światowego¹². Teoria dualnego rynku pracy odnosi się do rynku pracy i migracji w skali makro i zakłada, iż międzynarodowe ruchy ludnościowe są spowodowane czynnikami przyciągającymi, które zlokalizowane są w krajach przyjmujących. Najważniejszym punktem teorii jest pojęcie segmentacji rynku, co łączy się po części z teorią klasyczną. Teoria klasyczna wyjaśniała głównie migrację między sektorami rolnictwa i przemysłu, natomiast teoria dualnego

⁹ Cabańska, J. (2013). Znaczenie imigracji w kształtowaniu dynamiki ludności krajów Unii Europejskiej. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, vol. 1, no. 12 (261), s. 24-39.

¹⁰ Iglicka, K. (1995). Migracje zagraniczne w świetle najnowszych ujęć teoretycznych. *Studia Demograficzne*, z. 3(121), PAN, Warszawa.

¹¹ Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), s. 431-466. <https://doi.org/10.2307/2938462>.

¹² Okólski, M. (2003). Migracje a globalizacja. *Bank i Kredyt. Aneks: Globalizacja od A do Z*, z. 6; Arango, J. (2000). Explaining Migration: A Critical view. *International Social Science Journal*. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00259>; Gober-Meyers, P. (1978). Employment-motivated migration and economic growth in postindustrial market economies. *Progress in Human Geography*, z. 2. <https://doi.org/10.1177/030913257800200202>.

rynku pracy wskazuje na przepływy między gospodarką o charakterze kapitałochłonnym i pracointensywnym. Sektor pracointensywny w krajach o wysokim poziomie dochodów nie jest atrakcyjny dla lokalnych mieszkańców, ponieważ nie wymaga on wyspecjalizowanych umiejętności oraz wysokich kwalifikacji, a miejsca w tym sektorze są zazwyczaj słabo płatne i niestabilne. Te miejsca pracy oferowane są przybyłym z zagranicy w większości na warunkach pracy tymczasowej. Teoria ta tłumaczy mechanizm jednoczesnego utrzymywania w kraju bezrobocia i dużego popytu na pracę. Teoria ta wskazuje też na instytucjonalne aspekty wsparcia w postaci licznych agencji pośrednictwa pracy i rozwiniętych ułatwień społecznych i usług socjalnych.

Teoria systemu światowego wywodzi się z teorii neoklasycznej. Zwraca uwagę na współczesne formy rozwoju kapitalizmu, globalizacji i rozwój inwestycji zagranicznych. Firmy w krajach o rozwiniętej gospodarce poszukują alternatywnych rozwiązań w stosunku do tradycyjnych form handlu międzynarodowego, przenoszą często część kapitału za granicę, co pozwala na lepsze wykorzystanie surowców i innych czynników oraz obniżenie kosztów pracy. W kraju dzięki lokalizacji inwestycji otwierają się nowe rynki, wzrasta zapotrzebowanie na specjalistów, co jest podstawą ruchów migracyjnych. W wyniku tych procesów pogłębia się światowa polaryzacja ekonomiczna, zanikanie klasy średniej, dalsze bogacenie się bogatych i względne ubożenie ludności z klas ubogich, co pobudza skłonność do migracji. Migracje wg tej teorii są głównie skutkiem dominacji krajów wysoko rozwiniętych, które tworzą ogniska przyciągające ludność wysokim standardem życia. Na przybywającej ludności korzysta głównie państwo, zaś tereny przyjmujące ludność z emigracji nie nadążają za rozwojem. Teoria ta sprawdza się zwłaszcza w relacjach zachodzących między metropoliami a byłymi koloniami. Głównym czynnikiem migracji wg tej teorii nie jest różnica w płacach tylko struktura tworząca gospodarkę światową. Teoria ta, jak i koncepcje wspomniane wcześniej, nie wyjaśnia całej gamy zróżnicowań zjawiska migracji i jest przedmiotem krytyki. W sumie przedstawione teorie migracji pozwalają jednak zrozumieć istotę znacznej części procesów, form i skutków migracji.

Migracje zewnętrzne od czasów II wojny światowej do transformacji systemowej

Druga wojna światowa wywołała ogromne przemieszczenia dużych grup ludności w całej Europie, w tym także w Polsce. Na te przemieszczenia składały się ruchy wojsk, przesiedlenia, wywózki, ucieczki, osadnictwo i inne przemieszczenia ludności cywilnej. Władze hitlerowskie w czasie wojny wprowadziły masowe wysiedlenia Polaków z ziem wcielonych do Rzeszy, które ocenia się na 700-800 tysięcy, wywożąc większość z nich na roboty przymusowe do Niemiec i do Gene-

ralnego Gubernatorstwa¹³. W czasie wojny miała miejsce eksterminacja ludności żydowskiej, która kierowana była do różnych obozów koncentracyjnych. Po zakończeniu wojny miały miejsca powroty do domów rodzinnych wywiezionych do pracy, obozów koncentracyjnych, żołnierzy służących w armiach na zachodzie oraz przesiedlenia i repatriacje wynikające ze zmiany granic. Wielkie migracje powojenne miały w większości charakter międzynarodowy wiążący się ze zmianami granic. W wyniku porozumienia jałtańskiego zwycięskich mocarstw, granice Polski zostały przeniesione z terenów wschodnich na obszar między Bugiem oraz Odrą i Nysą. Spowodowało to przemieszczenie ludności niemieckiej z przyznanych Polsce obszarów ziem zachodnich i północnych. W latach 1944-1949 wyjechało z Polski około 7 mln ludności niemieckiej z terenów ziem zachodnich i północnych, a na to miejsce napłynęło 7,5 mln polskiej ludności głównie z utraconych terenów wschodnich, a także gęsto zaludnionych obszarów Polski południowej. Ważną część migracji przyjazdowej stanowiły powroty z powodowanej wojną emigracji żołniersko-politycznej. Spośród 25 mln osób wywiezionych w czasie wojny około 600 tys. wróciło z radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec, około 600 tys. znalazło się na terenach ziem zachodnich. W latach 1944-1949 do Polski przybyło w ramach repatriacji z terenów wschodnich Polski zajętych przez ZSRR około 2 mln osób, zaś wyjechało około 0,5 mln osób, głównie Ukraińców, Białorusinów i Litwinów (Tab. 1.).

Tab. 1. Przyczyny i kierunki migracji Polaków w latach 1939-1989

Lata na które przyda migracja	Przyczyny migracji	Kierunki migracji
1939-1945	II wojna światowa	Francja, Wielka Brytania, ZSRR
1945 -1949	Zmiana granic, zmiana ustroju, repatriacja, wysiedlenia	Niemcy, Litwa, ZSRR, Ukraina
1946-1951 i 1956-1968	Wyjazdy polskich Żydów, przesiedlenia do RFN i NRD	Izrael, Niemcy
1960-1980	Migracje zarobkowe	USA, Kanada, Niemcy
1981-1989	Migracja polityczna (stan wojenny), migracja ekonomiczna (kryzys gospodarczy w kraju)	Niemcy, Francja, Belgia, Holandia, Szwecja, Austria, Włochy, USA, Kanada, Australia, RPA

Źródło: Stola, D. (2020). *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949-1989*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych PAN.

Od początku lat 50. XX w. migracje zostały znacznie ograniczone. Druga fala migracji na stałe miała miejsce w latach 1956-1958 (Tab. 2.). Ważnym strumieniem są w tym czasie wyjazdy ludności do Niemiec, głównie z obszaru Warmii

¹³ Łuczak, C. (1979). *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

i Mazur w ramach tzw. programu łączenia rodzin. Zwiększa się w tym czasie emigracja do USA, Kanady, Izraela i Australii.

Tab. 2. Rozmiary i kierunki emigracji Polaków „na pobyt stały” w latach 1955-1988

Rok	Razem	Kraje socjalistyczne	Kraje kapitalistyczne	USA	Kanada	NRD	RFN	Izrael
1955	2 441	934	1 506	112	47	328	664	289
1956	32 738	6 661	26 077	300	271	5 623	14 992	9 384
1957	148 288	23 873	124 415	1 048	696	22 962	90 317	30 331
1958	131 288	9 134	122 230	2 254	2 762	8 483	110 753	3 143
1959	26 117	2 614	23 503	3 950	2 943	2 141	10 087	3 561
1960	24 050	1 722	22 328	6 058	2 605	1 068	6 628	4 526
1961	22 397	2 543	19 854	5 863	2 393	1 546	8 494	744
1962	20 789	2 052	18 737	5 857	1 426	1 203	8 958	666
1963	20 076	1 597	18 479	7 906	1 450	1 098	6 603	476
1964	25 373	2 365	23 008	6 659	1 793	1 684	11 474	877
1965	32 113	4 891	27 222	8 568	1 957	4 259	13 198	911
1966	28 755	6 381	22 374	4 329	1 348	5 790	14 669	538
1967	21 857	4 612	17 245	3 154	862	4 008	11 587	406
1968	17 161	3 935	13 226	1 443	503	3 306	7 089	3 437
1969	22 473	3 575	18 898	1 637	535	3 019	8 028	7 674
1970	10 310	3 448	6 862	1 058	342	2 814	3 713	698
1971	38 218	4 105	34 113	3 187	987	3 430	26 237	1 118
1972	20 320	2 196	18 124	2 380	673	1 552	12 553	407
1973	10 517	1 687	8 830	1 843	521	1 197	4 585	199
1974	12 755	1 289	11 466	2 450	663	905	6 374	133
1975	14 532	1 450	13 082	1 345	445	945	9 374	114
1976	36 761	1 820	34 941	1 546	509	1 170	30 775	129
1977	37 498	1 973	35 525	1 619	476	1 265	31 212	131
1978	39 351	1 503	37 848	1 739	460	810	33 239	76
1979	34 433	1 461	32 972	1 704	477	715	28 881	51
1980	14 981	1 351	13 630	2 071	492	636	8 921	35
1981	27 324	999	26 325	1 959	595	409	22 320	42
1982	24 099	1 140	22 959	2 100	1 390	401	15 481	34
1983	18 073	869	17 204	3 063	1 399	306	8 904	42
1984	8 161	887	7 274	1 669	1 156	215	2 274	17
1985	8 085	896	7 189	1 424	590	238	2 119	14
1986	10 576	996	9 580	1 481	865	295	2 231	25
1987	16 978	933	16 045	1 706	1 432	287	2 480	10
1988	27 378	1 225	26 153	1 889	1 474	588	20 564	10

Źródło: Stola, D. (2020). *Kraj bez wyjścia?...*, dz. cyt.

Mimo znacznych ograniczeń w polityce migracyjnej, wyjazdy były kontynuowane nie tylko na stałe, ale i na pobyty czasowe. Z danych zawartych Tab. 3 wynika, że od 1960 r. rozpoczęła się emigracja ekonomiczna do USA, Kanady i RFN. Ważnym czynnikiem zwiększenia ruchu migracyjnego była liberalizacja polityki wyjazdowej wyrażająca się zwiększeniem liczby wyjazdów prywatnych, na krótsze okresy czasu, zwłaszcza w latach 1972-1980 (Tab. 3.).

Tab. 3. Rozmiary i kierunki wyjazdów czasowych Polaków w latach 1955-1988

Rok	Kraje socjalistyczne (razem, w tym prywatne)	Kraje kapitalistyczne (razem, w tym prywatne)	Ogółem
1955	26 502	4 742	31 244
1956	145 608	22 892	168 500
1957	138 190	77 354	215 544
1958	92 624	49 796	142 420
1959	129 000	45 096	174 096
1960	134 023	44 068	178 091
1961	172 784	46 454	219 238
1962	212 305	54 048	266 353
1963	237 346	57 015	294 361
1964	292 751	63 954	356 705
1965	456 901	79 747	536 648
1966	654 663	97 691	752 354
1967	694 759	103 007	797 766
1968	597 700	99 599	697 299
1969	649 471	108 304	757 775
1970	666 253	114 133	780 386
1971	911 442	156 856	1 068 298
1972	10 391 996	208 454	10 600 450
1973	56 886	259 425	7 616 311
1974	8 007 261	279 677	8 286 938
1975	7 835 433	316 016	8 151 449
1976	9 779 391	401 548	10 180 939
1977	11 311 268	517 944	11 829 212
1978	9 396 631	538 900	9 935 531
1979	8 828 110	601 478	9 429 588
1980	6 157 020	695 073	6 852 093
1981	2 984 388	1 247 961	4 232 349
1982	678 599	316 738	995 337
1983	1 295 276	456 338	1 751 614
1984	2 550 146	738 678	3 288 824
1985	2 666 823	826 649	3 493 472
1986	3 356 553	956 781	4 313 334
1987	4 099 374	1 130 150	5 229 524
1988	5 258 994	1 664 519	6 923 513

Źródło: Stola, D. (2020). *Kraj bez wyjścia?...*, dz. cyt.

W latach 1970-1989 migracje zagraniczne na stałe były ograniczone i w dużym stopniu miały charakter nielegalny. Wzrastała natomiast liczba wyjazdów czasowych. U podstaw migracji leżały głównie przyczyny ekonomiczne i polityczne. Emigranci kierowali się głównie do RFN i krajów Europy Zachodniej, Stanów Zjednoczonych i Kanady. W Europie nowymi krajami docelowymi stają się Szwecja i Włochy. Od 1978 r. znacznie zmniejsza się emigracja do Izraela (Tab. 4.).

Tab. 4. Wyjazdy czasowe za granicę z Polski w latach 1981-1989

Rok wyjazdu	Wyjazdy czasowe niezakończone powrotem	Wyjazdy zakończone powrotem - wg długości pobytu za granicą				
		ogółem	ogółem	do 2 mies.	2-12 mies.	powyżej 12 mies.
1981	78 598	447 018	327 194	56 729	15 244	47 851
1982	14 697	169 343	106 820	36 927	5 211	20 385
1983	29 985	409 616	284 793	63 885	12 363	48 575
1984	40 194	544 182	397 649	84 366	15 888	46 279
1985	52 201	1 073 160	843 985	157 409	25 153	46 613
1986	63 316	1 290 734	1 046 526	179 385	26 163	38 660
1987	203 958	1 607 548	1 337 375	215 627	19 610	34 936
1988	231 125	2 500 701	2 153 473	290 816	9 257	47 155
1989	460 980	1 800 055	1 576 948	94 098	-	129 009
Ogółem	1 075 054	9 842 357	8 074 763	1 179 242	128 889	459 463

Źródło: Stola, D. (2020). *Kraj bez wyjścia?...*, dz. cyt.

Szacuje się, że w ramach tzw. emigracji solidarnościowej Polskę opuściło około 1 mln osób, głównie dobrze wykształconych mieszkańców miast. Od 1989 r., gdy rozpoczęła się transformacja ekonomiczno-społeczna w Polsce, migracja stała się zjawiskiem legalnym i odbywała się głównie z przyczyn ekonomicznych. W okresie intensywnej industrializacji po II wojnie światowej zwiększyły się gwałtownie migracje wewnętrzne ludności wiejskiej do miast.

Emigracja w okresie transformacji

Znacząca zmiana ustroju w Polsce nastąpiła w 1989 roku. Transformacja zainicjowała wiele zmian m.in. na rynku pracy oraz w polityce emigracyjnej. Tak wielkie zmiany nie spowodowały jednak masowych emigracji na stałe. Korzystnym rozwiązaniem dla większości Polaków okazały się wyjazdy okresowe oraz sezonowe trwające kilka miesięcy. Liberalizacja przepisów o ruchu granicznym znacznie ułatwiła mobilność ludności, bowiem bez większych problemów można było wyjechać z kraju jak i wrócić, co znacznie ułatwiało podejmowanie decyzji dotyczących emigracji zarobkowej. Co roku z kraju wyjeżdżało od 100 do 400 tysięcy osób tylko w celach podejmowania pracy sezonowej. Najczęściej wybieranym kierunkiem migracji były

Niemcy ze względu na bliskość, wcześniej wspomnianą liberalizację ruchu granicznego oraz najważniejszą przyczynę, różnicę w poziomie płac oraz inne relacje stawek płacowych i cen towarów i usług na rynku w kraju i za granicą. Siła nabywczą płacy uzyskanej w Niemczech na polskim rynku towarów i usług była znacznie wyższa od siły nabywczej płacy pozyskanej na polskim rynku pracy, co przyciągało migracje zarobkowe do Niemiec. Rynek pracy na prace fizyczne w Niemczech i innych krajach europejskich był dość chłonny i wchłaniał znaczną liczbę pracowników z innych krajów, którzy zazwyczaj wykonywali prace mało atrakcyjne dla pracowników miejscowych. Zgodnie z oficjalnymi statystykami przypadającymi na lata 1990-2003 z kraju wyemigrowało na stałe 338 tysięcy osób. Jednak jeśli weźmie się pod uwagę wcześniejszy spis ludności z 1988 roku, to okazuje się iż wielkość tej emigracji mogła sięgnąć aż 900 tysięcy osób, czyli aż 2% populacji kraju¹⁴. Najchętniej wybieranym kierunkiem emigracji po roku 1989 obok Niemiec były Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Hiszpania, Włochy oraz Austria. Zgodnie z danymi narodowego spisu ludności przeprowadzonego w 2002 roku za granicą przebywało ponad 786 tysięcy obywateli Polski dłużej niż 2 miesiące. Około 80 procent z tej grupy stanowili emigranci długookresowi¹⁵. Główną przyczyną emigracji w tym czasie była wysoka stopa bezrobocia panująca w kraju, zaś czynnikiem motywującym była chęć podjęcia jakiegokolwiek pracy oraz poprawy warunków materialno-bytowych członków gospodarstw domowych. Rozmiary i kierunki emigracji z Polski na pobyt stały w okresie przedakcesyjnym podaje Tab. 5.

Tab. 5. Rozmieszczenie emigracji na pobyt stały z Polski wg kontynentów w latach 1990-2003

Rok	Kontynent				
	Europa	Azja	Ameryka Płn. i Płd.	Afryka	Oceania
1990	13898	41	4103	54	344
1991	16798	25	3724	102	327
1992	14516	43	3202	68	283
1993	17058	36	3987	55	236
1994	21237	41	4238	64	324
1995	20987	36	4885	54	383
1996	17015	41	3851	69	321
1997	16320	37	3583	35	240
1998	18449	54	3314	61	297
1999	17695	37	3495	53	252
2000	22914	43	3810	38	193
2001	19476	35	3558	48	250
2002	20485	40	3708	39	204
2003	17294	26	3289	17	179

Źródło: GUS (2019). *Główne kierunki emigracji i imigracji na pobyt stały w latach 1966-2018*, Warszawa. www.stat.gov.pl (dostęp z dnia 07.11.2020).

¹⁴ Kaczmarczyk, P. (2005). *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa: Wydawnictwo UW.

¹⁵ Nowak-Lewandowska, R. (2005). *Migracje Polaków w dobie rozszerzenia Unii Europejskiej*. W: D. Kopycińska (red.), *Konkurencyjność rynku pracy i jego podmiotów*, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.

Najczęściej wybieranymi kierunkami migracji były państwa europejskie. Na kontynent Ameryki Północnej i Południowej była kilkakrotnie mniejsza. Główną przyczyną tego stanu można się dopatrywać w znacznie prostszym i mniej kosztownym podróżowaniu bez wiz do krajów europejskich niż za ocean.

W latach 1989-2003 z emigracji powróciło prawie 54 tys. mieszkańców miast i 14 tys. mieszkańców wsi (Tab. 6.). Emigracja i powroty z emigracji nie rozkładały się równomiernie na terytorium kraju. Największe rozmiary powrotów z emigracji zewnętrznych dotyczyły województwa: mazowieckiego, śląskiego, dolnośląskiego oraz małopolskiego. Emigracja z obszarów wiejskich była szczególnie rozpowszechniona w województwach małopolskim oraz podkarpackim.

Tab. 6. Zagraniczne migracje długookresowe w latach 1989-2002, dane dla ludności mieszkającej poprzednio za granicą

Województwo obecnego zamieszkania migrantów	Ogółem	Miasta	Wieś
POLSKA	67343	53661	13682
Dolnośląskie	6411	5299	1112
Kujawsko-pomorskie	2448	1983	465
Lubelskie	2699	1878	821
Lubuskie	1906	1319	587
Łódzkie	3182	2743	439
Małopolskie	6337	4548	1789
Mazowieckie	14310	12748	1562
Opolskie	1806	1164	642
Podkarpackie	4202	2625	1577
Podlaskie	2767	2117	650
Pomorskie	4377	3661	716
Śląskie	6695	5691	1004
Świętokrzyskie	1519	1054	465
Warmińsko-mazurskie	2040	1570	470
Wielkopolskie	3385	2680	705
Zachodniopomorskie	3259	2581	678

Źródło: GUS (2019). *Główne kierunki emigracji...*, dz. cyt.

Droga Polski do Unii Europejskiej – przygotowanie do otwarcia europejskiego rynku pracy

Polska nawiązała umowne stosunki dyplomatyczne z Europejską Wspólnotą Gospodarczą w 1988 r. W 1989 r. zawarto Umowę o Handlu i Współpracy, co zaowocowało formalną współpracą i ożywioną wymianą handlową oraz przełożyło się to też na większą swobodę przepływu zasobów pracy. Była to niepreferencyjna umowa, gdzie zamieszczono klauzulę o najwyższym uprzywilejowaniu dla handlu po obu stronach. Zakładała ona stopniowe znoszenie ograniczeń ilościowych na import towarów z Polski aż do pełnego ich zniesienia w 1994 roku. Wraz z rozpoczęciem transformacji systemowej w 1989 r. zostały przygotowane pod-

waliny prawne dla ustanowienia programu PHARE dla wspierania transformacji ekonomicznej Polski i Węgier, rozszerzonego następnie na inne kraje kandydujące do Wspólnoty. Do programu PHARE dołączono wkrótce program ISPA i inne. W 1990 r. został złożony przez Polskę oficjalny wniosek mający na celu rozpoczęcie negocjacji umowy o stowarzyszeniu ze Wspólnotami Europejskimi. Negocjacje faktycznie rozpoczęły się w grudniu 1990 roku.

Owoce pertraktacji było przygotowanie i podpisanie w grudniu 1991 r. dziesięcioletniego Układu Europejskiego, który zakładał rozwój współpracy. W marcu 1992 roku weszła w życie umowa handlowa, która nie wymagała ratyfikacji i została utworzona strefa wolnego handlu, a pozostałe części umów o współpracy gospodarczej oraz pomocy finansowej zostały finalnie ratyfikowane 1 lutego 1994 roku, kiedy to Układ Europejski wszedł w życie. Była to jedna z najważniejszych umów podpisana dla naszego kraju, ponieważ regulowała wiele kwestii ekonomicznych co przekładało się na całą gospodarkę. Dynamicznie rozwijał się zwłaszcza handel z krajami Wspólnoty. W układzie zostały uregulowane również takie kwestie jak przepływ usług, kapitału, pracowników oraz przepisy dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej w danym kraju. Ważnym aspektem były również postanowienia dotyczące ujednolicenia oraz harmonizacji poszczególnych przepisów prawnych, które w późniejszym etapie będą niezbędne w procesie legislacji wspólnotowej¹⁶.

Układ Europejski pozytywnie oceniony po 5 letnim funkcjonowaniu przewidywał konieczność spełnienia określonych warunków ekonomicznych oraz politycznych tzw. Warunków Kopenhaskich przed ewentualnym przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Kolejnym krokiem było złożenie wniosku o członkostwo w kwietniu 1994 roku, a już w czerwcu 1995 roku na Szczycie Europejskim została przyjęta tzw. Biała Księga będąca zbiorem aktów prawa wspólnotowego, która była swego rodzaju przewodnikiem dopełnienia warunków przez państwa kandydujące do uzyskania członkostwa. Kwestionariusz zawierający stan wypełnienia tych warunków przez Polskę został przekazany w lipcu 1996 roku. Zawarta była w nim odpowiedź, która stała się podstawą do sporządzenia opinii przez Komisję Europejską dotycząca wniosku o członkostwo w UE. Na szczycie UE w grudniu 1998 roku przyjęto strategię pod nazwą „Partnerstwo dla Członkostwa”, która zawierała obszary priorytetowe w drodze do nabycia przez Polskę członkostwa oraz możliwe do pozyskania środki finansowe przedakcesyjne na szybsze spełnienie oczekiwanych wymagań¹⁷. Oficjalne negocjacje akcesyjne rozpoczęte w marcu 1998 roku zostały zakończone w grudniu 2002 roku. Po akceptacji wyników negocjacji akcesyjnych przez Radę Ministrów RP oraz Parlament Europejski w kwietniu 2003 roku został podpisany traktat akcesyjny integrujący Polskę łącznie z 9 innymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej ze strukturami Unii Europejskiej. Po ratyfika-

¹⁶ Kułakowski, J. (1999). *Co zostało zrobione, czyli aktualny stan integracji Polski z Unią Europejską, W: Integracja Polski z Unią Europejską. Co każdy Polak wiedzieć powinien*, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.

¹⁷ Tendera-Właszczuk, H. (2001). *Rozszerzenie Unii Europejskiej na Wschód. Polska na tle innych krajów*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

cji Traktatu Akcesyjnego Polska finalnie dołączyła do UE z dniem 1 maja 2004 roku. Członkostwo w Unii Europejskiej stwarzało nowe warunki do wewnętrznych przepływów zasobów pracy i emigracji Polaków.

Włączenie Polski w struktury Unii Europejskiej umożliwiło dostęp do rynku wewnętrznego, zwanego również jednolitym rynkiem europejskim, który zgodnie z definicją umożliwia swobodny przepływ osób, usług, towarów oraz kapitału. Dla wielu mieszkańców krajów kandydujących najważniejszym elementem był przepływ osób, pozwalał on bowiem na utrzymywanie wysokiego stopnia mobilności zarobkowej czyli po prostu emigracja w celach zarobkowych stała się jeszcze prostsza. Dodatkowo zgodnie z zasadą swobody przepływu pracowników w UE starano się wyeliminować wszelkie dyskryminacje wobec słabiej rozwiniętych państw członkowskich, dążono do równego traktowania w zakresie wynagrodzenia, zatrudnienia oraz warunków pracy, gdy dostęp do pracy stał się legalny pracownicy podlegali pod określone prawa pracy obowiązujące w danym kraju. Po akcesji, zgodnie z prawem każdy obywatel UE może przebywać na terenie dowolnego państwa członkowskiego i nawet bez prawa do pobytu oraz pracy również można ubiegać się o korzyści socjalne obowiązujące w danym państwie. Oznacza to, że imigranci bez problemu mogą doskonalić się zawodowo i korzystać ze specjalnie przygotowanych kursów oraz szkoleń, między innymi językowych, czy do podjęcia pracy w zawodach wymagających specjalnych uprawnień obowiązujących na terenie danego kraju¹⁸.

Należy jednak pamiętać, że rynki pracy nie otworzyły się w pełni z chwilą uzyskania członkostwa w UE. Praktycznie stosowany był okres przejściowy, mówiący o określonym czasie, w którym rynek pracy nie jest otwarty dla wszystkich nowych członków. W niektórych państwach należących wcześniej do UE-15 z obawy przed zachwianiem równowagi rynku pracy wprowadzono tak zwany okres przejściowy, mający na celu stopniowe dopuszczanie do rynku nowych osób w celu zachowania pewnej harmonii¹⁹. W przypadku wstąpienia Polski oraz dziewięciu innych krajów do Unii Europejskiej został wynegocjowany maksymalny 7 letni okres przejściowy, który działał na zasadzie 2+3+2 lata. Oznaczało to, że każdy kraj ze starej wspólnoty już na początku mógł wprowadzić ograniczenie dostępu do swojego rynku pracy na okres trwający 2 lata, konkretnie do 30 kwietnia 2006 roku, który mógł być przedłużany na kolejne 3 i 2 lata. Kolejne przedłużenia musiały być jednak uzasadnione bardziej szczegółowo. Finalnie, europejski rynek pracy został otwarty dla wszystkich nowych państw członkowskich 1 maja 2011 roku. Jednak należy uwzględnić iż podczas trwania okresu przejściowego każde państwo, gdy tylko uznało, że jego wewnętrzny rynek pracy jest zagrożony, mogło powołać się na klauzulę ochronną i ograniczyć swobodny przepływ pracowników podczas trwania okresu przejściowego (Tab. 7.).

¹⁸ Czaplińska, A. (2010). *Zakres przedmiotowy swobodnego przepływu pracowników*, Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo.

¹⁹ Idczak, P. (2009). Wpływ uregulowań przejściowe w swobodzie przepływu osób wobec nowych państwach członkowskich UE na europejski rynek pracy. *Zeszyty Naukowe/Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu*, nr 119.

Tab. 7. Etapy otwierania rynków pracy przez państwa EU-15

Rezygnacja z okresu przejściowego	Szwecja, Irlandia, Wielka Brytania	
Okres pierwszych 2 lat	1 maja 2004 – 30 kwietnia 2006	
Okres kolejnych 3 lat	1 maja 2006 – 30 kwietnia 2009	
	1 maja 2006 roku	rezygnacja przez Hiszpanię, Portugalię, Grecję oraz Finlandię
	27 lipca 2006 roku	rezygnacja przez Włochy
	1 maja 2007 roku	rezygnacja przez Holandię
	1 listopada 2007 roku	rezygnacja przez Luksemburg
	1 lipca 2008 roku	rezygnacja przez Francję
Ostatni okres 2 lat	1 maja 2009 – 30 kwietnia 2011	
	1 maja 2009 roku	rezygnacja przez Danię oraz Belgię
	30 kwietnia 2011 roku	koniec 7 letniego okresu przejściowego do którego dotrwała Austria oraz Niemcy

Źródło: *Nasza Europa: 15 lat Polski w Unii Europejskiej*. (2019). Warszawa: CASE – Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych.

Po wejściu Polski w struktury Unii Europejskiej, trzy kraje zdecydowały się na pełne otwarcie rynków pracy, a była to Irlandia, Wielka Brytania oraz Szwecja, pozostałe kraje ze starej piętnastki podjęły decyzję o wdrożeniu okresu przejściowego na 2 lata z możliwością przedłużenia. Jednak w roku 2006 został przedstawiony raport sporządzony przez Komisję Europejską dotyczący ustaleń przejściowych związanych ze swobodą w przepływie osób, który przedstawiał argumenty przemawiające za wcześniejszym pełnym otwarciem rynków pracy. Przyczyną tego zalecenia było odnotowanie wyższego wzrostu gospodarczego w krajach, które zdecydowały się nie wdrażać okresu przejściowego. Pozytywnym skutkiem było również zwiększenie stanu finansów publicznych, dynamiczny wzrost stopy zatrudnienia oraz, co najważniejsze, przyjęcie imigrantów wypełniało na rynkach pracy luki w zatrudnieniu w sektorach mało atrakcyjnych dla lokalnej społeczności. Istotną przyczyną stało się też przyciągnięcie fachowej siły roboczej w zawodach deficytowych. Efektem opublikowanego raportu było otwarcie rynków pracy od 1 maja 2006 roku przez takie państwa jak Finlandia, Portugalia, Hiszpania oraz Grecja, kilka tygodni później na rezygnację z okresu przejściowego zdecydowały się Włochy a nastąpiło to 26 lipca 2006 roku. Podczas trwania drugiego okresu przejściowego na otwarcie dostępu do rynków pracy w 2007 roku zdecydowała się Holandia oraz Luksemburg, rok później do tego grona dołączyła Francja, a dwa lata później czyli w 2009 roku Belgia oraz Dania. Z 7 letniego okresu przejściowego skorzystały Niemcy wraz z Austrią. Zatem bez żadnych ograniczeń można pracować w całej Unii Europejskiej dopiero od 1 maja 2011 roku²⁰.

²⁰ Małachowski, W. (2010). *Migracje...*, dz. cyt.

Kierunki i rozmiary migracji po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej

Najpopularniejszym kierunkiem migracji Polaków po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej były Niemcy mimo, że trzeba było posiadać pozwolenie o pracę aż do 2011. Drugim najchętniej obieranym kierunkiem migracji była Wielka Brytania, która otworzyła swój rynek pracy dla emigrantów jako jedna z pierwszych. Ważnym kierunkiem migracji stały się również Włochy.

W kolejnych latach główny strumień emigracji kierował się do Wielkiej Brytanii a Niemcy spadły na 2 miejsce jednak ciągle były to dwa najczęściej wybierane kraje do emigracji. Po roku 2011, kiedy Niemcy otworzyły swój rynek pracy dla wszystkich emigrantów, nastąpił znaczący przyrost osób obierających właśnie ten kierunek, również atrakcyjna stała się Irlandia, która konkurowała z przyjmowaniem Polskich emigrantów na równi z Holandią.

Za główne cele polska emigracja zarobkowa obrała sobie kraje z największym PKB, jednak największą popularnością cieszy się Wielka Brytania oraz Niemcy jednak wraz z podjęciem decyzji o wystąpieniu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej migracje znacząco się zmniejszyły i nastąpiła fala powrotów do kraju. Mimo to ciągle w roku 2019 szacuje się, iż 34% wszystkich emigrantów na pobyt czasowy nadal przebywa właśnie w Wielkiej Brytanii a 35% w Niemczech. Dużym zainteresowaniem emigrantów cieszy się również Irlandia oraz Holandia, na które przypada po 6% udziału w emigracji ludności z Polski.

W ostatnich latach kierunki migracji ulegają pewnym zmianom z uwagi na Brexit, można zauważyć również wzrost zainteresowania Holandią, w ostatnich latach, która stanowi coraz ważniejszą alternatywę dla Wielkiej Brytanii. Nadal rodacy również chętnie wybierają Irlandię aby osiedlić się na stałe.

W zestawieniu z latami poprzednimi, tuż po akcesji Polski do Unii Europejskiej, nastąpiło zmniejszenie dynamiki emigracji na pobyt stały i okresowy.

Akcesja Polski do UE umożliwiła swobodny przepływ osób, co przełożyło się na podjęcie migracji w szczególności, gdy w kraju panowało wysokie bezrobocie, emigracja okazała się jakimś pomysłem na życie. Z kolejnymi latami różnice między państwami członkowskimi powoli zaczynają się zacierać i część ludzi decyduje się na powroty w rodzime strony.

Jeszcze w okresie przedakcesyjnym wiele krajów zachodnich zaczęło przyjmować pracowników z Polski. Zwiększona fala emigracji nastąpiła po przystąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej w maju 2004 roku. Migracja z Polski początkowo kierowała się do takich krajów jak Wielka Brytania i Irlandia. Od maja 2004 r. legalny dostęp do rynków pracy Polacy uzyskali na Cyprze, w Czechach, Estonii, Litwie, Łotwie, Słowacji i na Węgrzech, a od 1 stycznia 2007 r. także w Bułgarii i Rumunii. Kraje Europy Środkowo-Wschodniej rzadko były wybierane jako kraj, do którego kierowali się emigranci z Polski. Z krajów zachodnich wolne rynki pracy z dniem 1 maja 2004 otworzyły tylko Szwecja i Wielka Brytania, a od 1 maja 2006 r. także Finlandia, Grecja, Hiszpania, Islandia i Portugalia. Włochy otworzyły rynek pracy dla Polaków 27 lipca 2006 r., Holandia 1 maja 2007 r., Luksemburg 1 listopada

2007 r., Francja 1 lipca 2008 r., Belgia i Dania 1 maja 2009 r. Pozwolenie na pracę było w dalszym ciągu wymagane w Austrii, Liechtensteinie, na Malcie, w Niemczech i w Norwegii, które otworzyły swoje rynki pracy 1 maja 2011 r. Tak więc pełne otwarcie rynków pracy we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej nastąpiło po 7 latach od uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej²¹.

Od początku lat sześćdziesiątych do 2016 r. występuje w Polsce ujemne saldo migracji szczególnie wysokie w latach osiemdziesiątych (Tab. 8.).

Tab. 8. Saldo migracji zagranicznych w Polsce na pobyt stały w latach 1970-2016

Rok	Emigracja	Imigracja	Saldo
1970	14 099	1 929	- 12 170
1980	22 724	1 565	- 21 159
1990	18 440	2 626	- 15 814
2000	26 999	7 531	- 19 668
2010	17 360	15 246	- 2 114
2012	21 200	14 583	- 6 617
2016	11 970	13 475	1 505

Źródło: GUS (2020).

Dodatknie saldo migracji osiągnięte w 2016 r. w wysokości 1,5 tys. osób wzrosło do 6,2 tys. w 2019 roku. Większość imigrantów stanowią zwykle Polacy powracający do kraju. W 2016 r. największą liczbą powrotów zanotowano z Wielkiej Brytanii, gdzie po wyjściu tego kraju z Unii Europejskiej, przyszłość obcokrajowców stała się niepewna. Znaczna liczba imigrantów pochodziła z Niemiec, Ukrainy, Holandii i Stanów Zjednoczonych. Po stronie wyjazdów na pobyt stały w 2016 r. przeważały Niemcy i Wielka Brytania oraz Holandia i Stany Zjednoczone. W latach następnych wyraźny trend wzrostowy miała emigracja do Holandii. Do tego kraju rozwijały się zwłaszcza migracje tymczasowe, gdzie Polacy zatrudniali się głównie w pracach dorywczych i sezonowych korzystając z rozbudowanych w tym kraju usług społecznych.

Szacuje się, że poza Polską w 2004 r. przebywało około 1 mln obywateli polskich, a liczba ta pod koniec drugiej dekady XXI w. wzrosła do 2,5 mln osób. Pobytu te były związane z możliwością znalezienia lepiej płatnej pracy zapewniającej poprawę sytuacji materialnej i finansowej rodzin. Ważnym powodem migracji jest ciągle możliwość poprawy sytuacji życiowej, nabycia doświadczenia i kwalifikacji, nauka języka obcego i inne aspekty społeczne.

Poza migracją na stałe od czasu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej nasiliły się migracje okresowe. Pierwsze badanie tego zjawiska przeprowadzono dla lat 2004-2006, a drugie dla 2010-2019. Dane na koniec każdego roku pokazują liczbę emigrantów przebywających czasowo za granicą, w pierwszym okresie powyżej 2 miesięcy zaś w drugim powyżej 3 miesięcy. Przez osoby przebywające czasowo za granicą należy rozumieć również takie osoby, które przebywają poza

²¹ Głowacki, K. (2012). Zjawisko migracji – rys historyczny. *Historia i polityka*, nr 8(15), s. 91-112.

krajem nawet przez kilka lat, ale nie dokonały wymeldowania z pobytu stałego w Polsce. Wyniki tych szacunków nie obejmują emigracji sezonowych. Dane dotyczące tej formy migracji w okresie 2004-2019 przedstawia Tab. 9.

Z danych Tab. 9 wynika, że liczba Polaków przebywających czasowo za granicą na koniec 2004 r. wynosiła 1000 tys. osób, zaś w 2019 r. 2415 tys. osób, z czego 2134 tys. przebywało w krajach europejskich, z czego 2008 tys. w krajach Unii Europejskiej. Największą liczbę emigrantów z Polski w 2019 r. mają Niemcy i Wielka Brytania, drugą grupę krajów o znacznej liczbie obywateli z Polski stanowią Holandia i Irlandia. Znaczną liczbę znajdujemy także w Norwegii.

Tab. 9. Szacunek emigracji z Polski na pobyt czasowy w latach 2004-2019^a (liczba osób przebywających za granicą w końcu roku)

Kraj przebywania	Liczba emigrantów w tys.											
	2004	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ogółem	1 000	1 450	2 000	2 060	2 130	2 196	2 320	2 397	2 515	2 540	2 455	2415
W tym Europa	770	1 200	1 685	1 754	1 816	1 891	2 013	2 098	2 214	2 241	2 155	2134
Unia Europejska (27 krajów)^b	750	1 170	1 607	1 670	1 720	1 789	1 901	1 983	2 096	2 121	2 031	2008
w tym:												
Austria	15	25	29	25	28	31	34	36	39	40	41	41
Belgia	13	21	45	47	48	49	49	52	54	54	54	53
Czechy	.	.	7	7	8	8	9	9	9	9	10	10
Dania	.	.	19	21	23	25	28	30	32	33	34	34
Finlandia	0,4	0,7	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3
Francja	30	44	60	62	63	63	63	64	64	64	64	63
Grecja	13	17	16	15	14	12	9	8	8	7	7	7
Hiszpania	26	37	48	40	37	34	32	30	29	28	28	28
Holandia	23	43	92	95	97	103	109	112	116	120	123	125
Irlandia	15	76	133	120	118	115	113	111	112	112	113	112
Niemcy	385	430	440	470	500	560	614	655	687	703	706	704
Portugalia	0,5	0,6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Szwecja	11	17	33	36	38	40	43	46	49	50	51	51
Wielka Brytania	150	340	580	625	637	642	685	720	788	793	695	678
Włochy	59	70	92	94	97	96	96	94	93	92	90	88
Kraje spoza Unii Europejskiej	20	30	78	84	96	102	112	115	118	120	124	126
w tym:												
Norwegia	.	.	50	56	65	71	79	84	85	85	86	88

^a Dane dotyczą liczby osób przebywających za granicą czasowo: dla lat 2004-2005 – powyżej 2 miesięcy, dla lat 2010-2019 – powyżej 3 miesięcy

^b Dla lat 2004-2005 – 24 kraje, dla lat 2010-2012 – 26 krajów

Źródło: GUS (2020).

Wewnętrzne ruchy migracyjne

Ruchy migracyjne wewnątrz kraju w okresie powojennym przejawiały się głównie migracją ludności wiejskiej do miast. Był to skutek procesu industrializacji i przeludnienia agrarnego na wsi. Liczba pracujących w przemyśle szybko rosła, z 1407 tys. w 1946 r. do 2107 tys. w 1950 r., 3158 tys. w 1960 r., 4453 tys. w 1970 r. i 5245 tys. w 1980 r. (Polska 1987-1998, GUS 2017) (Tab. 10.).

Tab. 10. Zakłady i zatrudnienie w przemyśle w latach 1946-1985 w tys.

Lata	1946	1950	1960	1970	1980	1985
Zakłady	130,4	123,5	154,3	167,5	205,3	261,1
w tym uspołecznione zakłady przemysłowe	-	13,9	37,9	51,3	58	53,5
w tym zaliczane do działu przemysłu	-	-	35,9	43,8	45,4	36,4
Zatrudnienie	1 460,20	2 040,30	3 212,30	4 464,00	5 419,80	5 120,30
w tym uspołecznione zakłady przemysłowe	-	1 774,40	3 050,60	4 274,70	5 137,70	4 674,30
w tym zaliczane do działu przemysłu	-	-	3 006,90	4 104,40	4 803,90	4 380,70

Źródło: GUS (1996). Rocznik Statystyczny 1996. Warszawa.

Zwiększało się też zatrudnienie w sektorze usług, a także pozarolnicze zatrudnienie na wsi. W Polsce odmiennie od innych krajów europejskich został utrzymany na znaczą skalę sektor rolnictwa indywidualnego, który był czynnikiem hamującym stałą migrację do miast. Rozwinęła się natomiast na dużą skalę działalność rolników łączących pracę zarobkową w mieście z pracą w gospodarstwie rolnym (chłopi – robotnicy). Ten podwójny system zatrudnienia pozwolił na zachowanie w Polsce dużego sektora gospodarstw indywidualnych (Tab. 11.).

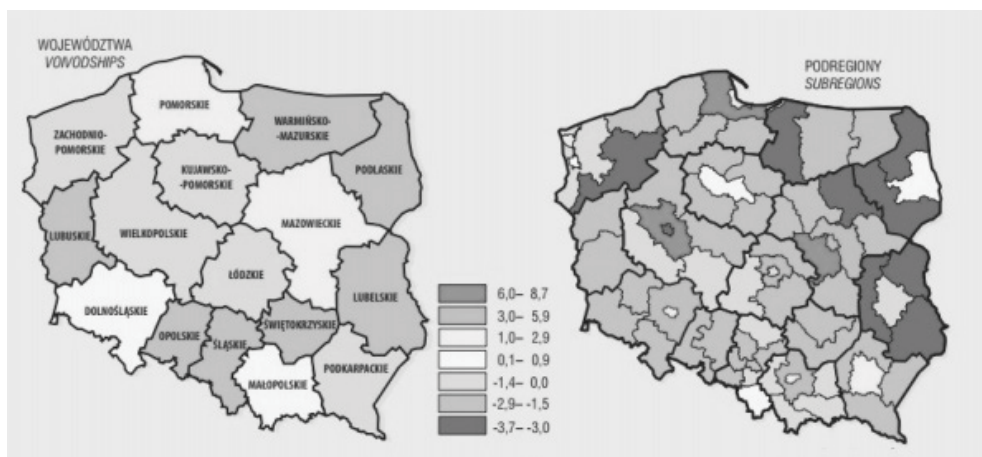
Tab. 11. Użytki rolne według form własności w latach 1946-1980 w tys.

Lata	1946	1950	1960	1970	1980
Ogółem	20 440,20	20 440,20	20 402,80	19 543,20	18 946,90
gospodarstwa indywidualne	19 047,30	18 301,30	17 726,60	15 832,70	14 118,60
gospodarstwa uspołecznione	1 392,90	2 138,90	2 676,20	3 710,50	4 828,30
w tym:					
spółdzielnie produkcyjne	-	166,7	251,3	246,1	754,9
kółka rolnicze	-	-	-	98,6	273,2
gospodarstwa państwowe	1 392,90	1 972,20	2 424,90	3 006,20	3 698,10

Źródło: GUS (1999). Rocznik Statystyczny Rolnictwa 1998. Warszawa.

Migracja do miast pozwalała uzyskać dostęp do pracy, do lepszego zaopatrzenia w towary i do wyższego poziomu życia. W 1946 r. na wsi zamieszkiwało 68% ludności Polski, w 1988 r. odsetek ten zmniejszył się do 38,8% i od tego czasu proporcje między ludnością miejską i wiejską pozostawały w przybliżeniu niezmienione. Największe dodatnie saldo migracji do miast miało miejsce w połowie lat siedemdziesiątych, zaś od 1990 r. migracja do miast szybko się kurczy, by na przełomie wieków odwrócić się w kierunku obszarów wiejskich. Napływ na tereny wiejskie związany był ze spadkiem atrakcyjności osadniczej miast, rozwojem transportu i komunikacji oraz wzrostem kosztów utrzymania w miastach. Terenami imigracji stawały się zwłaszcza obszary wiejskie otaczające metropolie i inne duże miasta.

Dodatnie saldo migracji ogółem w 2016 r. zanotowały województwa: mazowieckie, pomorskie, małopolskie, dolnośląskie. Inne województwa były terenem dopływu ludności. Dodatnie saldo migracji dotyczyło też obszarów wiejskich, a oprócz pięciu w/w województw takie saldo posiadało także województwo śląskie, łódzkie, kujawsko-pomorskie, opolskie, lubuskie (Rys. 1.).

Rys. 1. Ogólne saldo migracji na pobyt stały na 1000 ludności według województw i podregionów w 2015 r.

Źródło: Bączek, K., Szydłowski, J., Mikołajec, J. (2018). Charakterystyka wewnętrznych procesów migracyjnych województw mazowieckiego i łódzkiego. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska*, z. 126, s. 37-48. <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2018.126.3>

Pod względem przestrzennym saldo migracji wewnętrznych wg województw i wg podregionów jest mocno zróżnicowane. W układzie wojewódzkim największe dodatnie saldo mają województwa mazowieckie i pomorskie. Dodatnie saldo mają także województwa dolnośląskie i małopolskie. Podregionami o najwyższym saldzie migracji są te, które graniczą z dużymi miastami atrakcyjnymi dla przedsiębiorców²².

Najlicniejszą grupą, która migruje do dużych ośrodków miejskich są ludzie młodzi w wieku 20-29 lat, studiujący i poszukujący zatrudnienia. Układy lokalne

²² Bączek, K., Szydłowski, J., Mikołajec, J. (2018). Charakterystyka..., dz. cyt., 37-48.

przyciągające największą liczbę ludności pokazuje Tab. 12. Należą do nich powiaty sąsiadujące z dużymi miastami bądź posiadające na ich obszarze duże zakłady górnicze i przemysłowe i energetyczne.

Tab. 12. Obszary o największym napływie ludności

Nazwa	Ludność wg miejsca zamieszkania							
	1995	2000	2005	2010	2015	2019	Zmiana 1995-2019	Zmiana %
	[osoba]	[osoba]	[osoba]	[osoba]	[osoba]	[osoba]	[osoba]	[%]
Powiat piaseczyński	101 305	118 897	143 344	163 059	177 007	188 281	86 976	85,85
Powiat poznański	240 708	260 518	288 012	330 245	366 037	399 272	158 564	65,87
Powiat wrocławski	91 894	94 925	100 866	118 593	134 145	151 385	59 491	64,73
Powiat gdański	73 251	78 224	84 711	98 434	109 394	118 489	45 238	61,75
Powiat policki	54 473	58 589	63 462	71 135	76 247	80 652	26 179	48,05
Powiat kartuski	95 522	101 666	108 560	119 521	128 925	139 397	43 875	45,93
Powiat bydgoski	82 476	86 399	94 841	105 942	112 992	118 683	36 207	43,90
Powiat warszawski zachodni	83 769	93 943	100 269	106 886	112 957	118 613	34 844	41,59
Powiat wołomiński	176 527	191 771	201 222	218 911	235 043	249 299	72 772	41,22
Powiat legionowski	84 950	90 355	95 742	106 607	113 242	118 585	33 635	39,59
Powiat grodziski	70 328	73 343	77 633	85 361	90 656	95 963	25 635	36,45
Powiat toruński	79 897	81 385	88 773	97 347	103 397	108 345	28 448	35,60
Powiat wejherowski	163 344	171 133	180 691	199 005	209 407	217 846	54 502	33,36
Powiat wielicki	97 494	100 989	104 788	113 559	121 534	129 136	31 642	32,45
Powiat pruszkowski	131 811	140 321	145 319	153 930	160 776	165 912	34 101	25,87
Powiat pucki	69 070	70 588	73 788	79 173	83 080	86 684	17 614	25,50
Powiat m. Rzeszów	160 271	160 779	158 539	179 199	185 896	196 208	35 937	22,42
Powiat m. Zielona Góra	116 329	118 103	118 221	118 950	138 711	141 222	24 893	21,39
Powiat krakowski	230 334	237 052	244 283	259 261	270 490	279 239	48 905	21,23
Powiat leszczyński	47 224	48 227	49 926	52 489	54 767	57 201	9 977	21,12
Powiat nowosądecki	184 960	190 869	197 279	207 467	212 894	216 796	31 836	17,21
Powiat myślenicki	109 168	112 820	116 484	121 646	125 020	127 600	18 432	16,88
Powiat gorzowski	61 635	62 450	65 301	68 790	70 929	71 836	10 201	16,55
Powiat bielski	142 834	145 772	150 281	157 119	162 128	165 960	23 126	16,19
Powiat lubelski	134 232	135 685	140 041	146 513	151 178	155 566	21 334	15,89

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS (dostęp z dnia 07.11.2020).

Istotnym elementem krajowego rynku pracy i przyczyną ruchów migracyjnych jest bezrobocie, które w otwartej formie pojawiło się wraz z transformacją społeczno-gospodarczą i prywatyzacją. Unikalną cechą tego zjawiska było to, że bezrobocie dotknęło pracowników prywatyzowanych zakładów pracy w przemyśle, wielkim problemem stały się obszary przekształcanych i likwidowanych państwowych gospodarstw rolnych. Bezrobocie stało się więc obecne nie tylko w miastach, ale i na wsi. Tego problemu nie mogła rozwiązać emigracja pracowni-

ków po otwarciu europejskiego rynku pracy. Stan bezrobocia w układzie regionalnym w Polsce od czasu uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej pokazuje Tab. 13.

Tab. 13. Stopa bezrobocia rejestrowanego w poszczególnych latach dla województw

Nazwa	Stopa bezrobocia rejestrowanego				
	2004	2005	2010	2015	2019
	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]
Wielkopolskie	15,9	14,6	9,2	6,1	2,8
Śląskie	16,9	15,5	10	8,2	3,6
Małopolskie	15	13,8	10,4	8,3	4,1
Mazowieckie	14,7	13,8	9,7	8,3	4,4
Pomorskie	21,4	19,2	12,3	8,9	4,5
Dolnośląskie	22,4	20,6	13,1	8,5	4,6
Lubuskie	25,6	23	15,5	10,5	4,9
Łódzkie	19,5	17,9	12,2	10,3	5,4
Opolskie	20	18,7	13,6	10,1	5,8
Zachodniopomorskie	27,5	25,6	17,8	10,1	6,8
Podlaskie	16,1	15,6	13,8	11,8	6,9
Lubelskie	17,8	17	13,1	11,7	7,5
Kujawsko-Pomorskie	23,6	22,3	17	13,2	7,9
Podkarpackie	19,1	18,5	15,4	13,2	7,9
Świętokrzyskie	22	20,6	15,2	12,5	8
Warmińsko-Mazurskie	29,2	27,2	20	16,2	9,1

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS (dostęp z dnia 07.11.2020).

Bezrobocie rozkłada się w Polsce nierównomiernie, jednak od dziesięciu lat jego poziom wyraźnie spada. Aktualnie Polska należy do krajów posiadających najbardziej zrównoważony rynek pracy wśród państw członkowskich Unii Europejskiej. Ważnym czynnikiem równoważenia krajowego rynku pracy stała się integracja w ramach Unii Europejskiej. Nawet pandemia COVID-19, będąca powodem globalnego kryzysu ekonomicznego, nie spowodowała załamania się rynku pracy i rozwoju gospodarczego. Jednym z ważnych czynników jest racjonalne wykorzystanie środków z funduszy unijnych w procesach inwestycyjnych ukierunkowanych na rozbudowę infrastruktury drogowej i innej stosunkowo mniej wrażliwej na proces wykonywania pracy bez obawy zakażenia wirusem.

Zakończenie

Przebieg II wojny światowej spowodował wielkie przemieszenia ludności na obszarze ziem polskich. Dalsze wielkie migracje spowodowane zostały przesunięciami granic Polski ze wschodu na zachód w wyniku porozumień jałtańskich zwycięskich w wojnie mocarstw. Na te wielkie przemieszczenia złożyły się powroty z wojny, przemieszczenie ludności niemieckiej z terenów ziem zachodnich i pół-

nocnych do Niemiec oraz osadniczy napływ ludności polskiej z terenów wschodnich na ziemie odzyskane. Uzupełnieniem tego były dobrowolne przemieszczenia ludności z gęsto zaludnionych obszarów Małopolski, Podkarpacia i Lubelszczyzny na ziemie północne i zachodnie.

W okresie powojennym do czasów transformacji systemowej mamy do czynienia z dwoma rodzajami ważnych ruchów migracyjnych – migracjami wewnętrznymi powodowanymi industrializacją oraz migracjami zewnętrznymi z powodów politycznych i ekonomicznych. Migracje o podłożu politycznym dotyczyły głównie ludności z terenów ziem odzyskanych, deklarującej niemieckie pochodzenie i miały miejsce tuż po zakończeniu wojny a także w drugiej połowie lat pięćdziesiątych. Migracje o podłożu politycznym dotyczyły także ludności pochodzenia żydowskiego, której główna fala wystąpiła w 1968 r. Przez cały okres występowały dążenia do migracji o charakterze ekonomicznym lub ekonomiczno-politycznym, w dużym stopniu miały one charakter nielegalny. Znaczne wielkości tych migracji miały negatywne znaczenie gospodarcze dla kraju z powodu tego, że obejmowały ludność reprezentującą wysoki kapitał ludzki.

Realizacja programu industrializacji poprzez rozbudowę przemysłu ciężkiego rodziła zapotrzebowanie na siłę roboczą co przekładało się na wytworzenie siły przyciągającej ludność wiejską do miejsc realizacji wielkich inwestycji i rozwijających się okręgów przemysłowych oraz miast. Rozwijały się powszechnie migracje ze wsi do miasta. Proces urbanizacji był jednak ograniczony przez brak mieszkań w miastach i administracyjne ograniczenia osiedlania się na stałe w dużych miastach. Skutkiem tego wykształtowały się specyficzne formy rynku pracy tworzone przez pracowników łączących prace zawodową poza rolnictwem z prowadzeniem gospodarstw rolnych na wsi. Grupa dwuzawodowców, uczestników codziennych migracji wahałowych, spowalniała proces migracji trwałych ze wsi do miasta, łagodziła nierównowagę rynku mieszkaniowego w miastach i umożliwiła przetrwanie w Polsce, największego wśród państw socjalistycznych, prywatnego sektora gospodarstw rolnych.

W okresie transformacji ruchy migracyjne, zarówno o charakterze trwałym jak i okresowym, nasiliły się znacznie. Migracje kierowały się głównie do krajów europejskich jak też do Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii. Głównymi kierunkami destynacji w Europie były: Wielka Brytania, Niemcy, Holandia i Irlandia. Głównymi regionami odpływu migracyjnego były województwa: mazowieckie, śląskie i małopolskie. Wysokie liczby odpływu migracyjnego z obszarów wiejskich cechowały się województwa: małopolskie, podkarpackie i mazowieckie.

Uzyskanie przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej oznaczało stopniowe przystępowanie do jednolitego rynku europejskiego. Liberalizacja europejskiego rynku pracy rozłożona została na etapy. Bez okresu wstępnego swoje rynki pracy otworzyły: Wielka Brytania, Irlandia i Szwecja, jednoroczne opóźnienie zastosowały: Hiszpania, Portugalia, Grecja, Finlandia, Włochy, Holandia, Luksemburg i Francja. Rynki pracy wszystkich krajów członkowskich Unii Europejskiej zostały w pełni otwarte z dniem 30 kwietnia 2011r. Ruchy migracyjne odbywają się więc w ramach Unii Europejskiej swobodnie w różnych kierunkach. W Polsce powo-

dowało to wystąpienie zjawiska powrotów z migracji zagranicznych i umocnienie krótkookresowej migracji sezonowej. Zmniejszyło się ujemne saldo migracji by w 2016 r odwrócić się na dodatnie. Dodatnie saldo migracji wywołane zostało w głównym stopniu przyływem pracowników z Ukrainy i innych krajów postsowietycznych. Migracje zagraniczne odegrały duży wpływ na obniżanie wskaźników bezrobocia na krajowym rynku pracy.

Piśmiennictwo:

1. Arango, J. (2000). Explaining Migration: A Critical view. *International Social Science Journal*. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00259>
2. Bączek, K., Szydłowski, J., Mikołajec, J. (2018). Charakterystyka wewnętrznych procesów migracyjnych województw mazowieckiego i łódzkiego. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie / Politechnika Śląska*, z. 126. <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2018.126.3>
3. Cabańska, J. (2013). Znaczenie imigracji w kształtowaniu dynamiki ludności krajów Unii Europejskiej. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, vol. 1, no. 12 (261).
4. Czaplinska, A. (2010). *Zakres przedmiotowy swobodnego przepływu pracowników*, Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo.
5. Gober-Meyers, P. (1978). Employment-motivated migration and economic growth in postindustrial market economies. *Progress in Human Geography*, z. 2. <https://doi.org/10.1177/030913257800200202>
6. Głowacki, K. (2012). Zjawisko migracji – rys historyczny. *Historia i polityka*, nr 8(15).
7. GUS (1996). *Rocznik Statystyczny 1996*, Warszawa.
8. GUS (1999). *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 1998*, Warszawa.
9. GUS (2019). *Główne kierunki emigracji i imigracji na pobyt stały w latach 1966-2018*, Warszawa. www.stat.gov.pl (dostęp z dnia 07.11.2020).
10. GUS. Bank Danych Lokalnych, Warszawa (dostęp z dnia 07.11.2020).
11. Idczak, P. (2009). Wpływ uregulowań przejściowych w swobodzie przepływu osób wobec nowych państw członkowskich UE na europejski rynek pracy. *Zeszyty Naukowe/Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu*, nr 119.
12. Iglicka, K. (1995). Migracje zagraniczne w świetle najnowszych ujęć teoretycznych. *Studia Demograficzne*, z. 3(121), PAN, Warszawa.
13. Stola, D. (2020). *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949-1989*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych PAN.
14. Jaźwińska, E., Łukowski, W., Okólski, M. (1997). *Przyczyny i konsekwencje emigracji z Polski*, Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW.
15. Kaczmarczyk, P. (2005). *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa: Wydawnictwo UW.
16. Kopaliński, W. (2002). *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
17. Kułakowski, J. (1999). Co zostało zrobione, czyli aktualny stan integracji Polski z Unią Europejską, W: *Integracja Polski z Unią Europejską. Co każdy Polak wiedzieć powinien*, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
18. Łuczak, C. (1979). *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
19. Małachowski, W. (2010). *Migracje we współczesnym świecie. Implikacje dla Polski*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.

20. Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3). <https://doi.org/10.2307/2938462>
21. *Nasza Europa: 15 lat Polski w Unii Europejskiej*. (2019). Warszawa: CASE – Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych.
22. Kowalski, P., Golinowska, P., Błaszczyk, B., Balcerowicz, E., Cylwikiem, A. (red.). (2019). *Nasza Europa: 15 Lat Polski w Unii Europejskiej*, Warszawa: CASE – Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych.
23. Nowak-Lewandowska, R. (2005). Migracje Polaków w dobie rozszerzenia Unii Europejskiej. W: D. Kopycińska (red.), *Konkurencyjność rynku pracy i jego podmiotów*, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński
24. Okólski, M. (2003). Migracje a globalizacja. *Bank i Kredyt. Aneks: Globalizacja od A do Z*, z. 6
25. Orłowska, R. (2013). *Uwarunkowania i skutki rozwoju migracji ekonomicznych w Unii Europejskiej w świetle wybranych teorii migracji międzynarodowych*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
26. Siedlanowski, P. (2021). Uwarunkowania i formy migracji ludności w Polsce po II wojnie światowej, Praca magisterska wykonana pod kierunkiem M. Adamowicza, PSW w Białej Podlaskiej.
27. Tendra-Właszczuk, H. (2001). *Rozszerzenie Unii Europejskiej na Wschód. Polska na tle innych krajów*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Streszczenie

W pracy przedstawiono migracje w okresie po II wojnie światowej w Polsce. Szczególną uwagę zwrócono na migracje zagraniczne na pobyt stały a w późniejszym okresie także na pobyt czasowy. Zarysowano też przebieg migracji wewnętrznych, głównie ze wsi do miast. Praca oparta jest na literaturze problemu oraz danych statystycznych gromadzonych przez Główny Urząd Statystyczny i inne instytucje publiczne, w tym zwłaszcza przez Instytut Pamięci Narodowej. Charakterystyka ruchów migracyjnych została poprzedzona przedstawieniem zarysu podstaw teoretycznych migracji. Analizę i ocenę migracji przedstawiono dla trzech głównych okresów: 1) migracje w czasie II wojny światowej i w okresie powojennym do 1989 roku, 2) emigracja w okresie transformacji systemowej, 3) migracje po uzyskaniu członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Dla każdego okresu zaprezentowano dane liczbowe oraz główne przyczyny procesów migracyjnych.

Słowa kluczowe: migracje, migracje wewnętrzne, migracje zagraniczne, rynek pracy, europejski rynek pracy